

Gabrijela Puljić
Zagreb

STANDARD CARUJE, DIJALEKT KLADE VALJA

Ivo Žanić. 2016. *Jezična republika, Hrvatski jezik, Zagreb, Split i popularna glazba*.
Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Knjiga *JEZIČNA REPUBLIKA, Hrvatski jezik, Zagreb, Split i popularna glazba* objavljena je u Nakladi Jesenski i Turk u studenome 2016. Djelo je to Ive Žanića, redovitoga profesora kolegija iz sociolingvistike i medijskoga jezika na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. *Jezična republika* prostire se na 445 stranica, započinje uvodnom napomenom, širi se na šest poglavlja, a završava pobrojanom korištenom literaturom i kazalom važnijih imena. Kako i sam autor naznačuje u uvodnoj napomeni, knjiga je proizišla iz Žanićevih radova koji su izlagani na stručnim skupovima, tiskani u zbornicima i časopisima, te koji su po autorovoj želji kasnije mijenjani. Ti su radovi nastajali između 2010. i 2015. godine, a redom tematiziraju hrvatsku povijesnu tronarječnost, odnos dijalekta, modernosti, popularne glazbe, prihvaćenost standardnog hrvatskog, makaronizam, jezični mimetizam i ludizam u hrvatskoj popularnoj glazbi. Već po odabranim temama knjigu možemo svrstati u nadređeni pojam sociolingvistike, a zahvaća i povijest jezika, inkulturaciju engleskoga, sociologiju jezičnoga, ali i glazbenoga iskustva te sociokulturno jezično ponašanje određenih grupa. Osobitost, vrijednost i zanimljivost knjige je u stotinjak analiziranih hrvatskih i stranih pjesama – od međuratnih šlagera, festivalskih pjesama do raznih drugih žanrova. Spajanje promjena u jeziku s javnim društvenim

životom i popularnom kulturom upućuje na važnost promatranja jezika kao živog organizma koje je podložno raznim vanjskim utjecajima te koje će se pod tim utjecajima mijenjati u ne nužno gore, nego kreativno, zaigrano, ali i pametno biće.

Jezičnu republiku možemo promatrati i kao velik doprinos raspravi o položaju standardnoga hrvatskog jezika koja je sve jača posljednjih nekoliko godina među jezikoslovcima, lingvistima, standardolozima, ali i u različitim medijima te među samim govornicima. Standardni se jezik, naime, stavlja u položaj ugrožene jedinice koju treba zaštititi od navale raznih *izama*: žargonizama, vulgarizama, regionalizama, dijalektalizama, anglizama... Nekako u isto vrijeme kada i *Jezična republika* objavljena je i knjiga *Jezična politika: Između norme i liberalizma* urednice Barbare Kryžan-Stanojević. Ta je knjiga plod projekta naslovljenoga *Suprotstavljanje globalizaciji jezika i kulture*. Kako i sama urednica napominje, do objavljivanja knjige govorilo se isključivo o opasnostima koje vrebaju za opstanak jezika u vrijeme globalizacije, a *Jezična politika* trebala je dokazati da se o jeziku može razmišljati na različite načine te da treba dati prostora mogućnosti dijaloga. Valja osvijestiti i činjenicu da u brizi o vlastitom standardu nismo usamljeni. Godine 2016. u nas je objavljena knjiga nizozemskoga lingvističara Joopa van der Horsta znakovitoga naslova *Propast standardnoga jezika. Mijena u jezičnoj kulturi Zapadne Europe*. Autor nastoji zadržati objektivnu poziciju analizirajući stanje jezične kulture u pet zapadnoeuropskih jezika: talijanskom, njemačkom, francuskom, engleskom i nizozemskom, ali ipak govori o propasti renesansne jezične kulture. Žanićeva *Jezična republika*, pak, afirmativno gleda na sve jezične promjene vezane uz globalizaciju, ali i pomicanje prema dijalektu. Autor već postojeće dihotomije poput visoko / nisko, moderno / tradicionalno, globalno / lokalno, ruralno / urbano, centar / periferija nastoji ublažiti argumentima o ludičkoj funkciji jezika, smanjivanju prestižnosti standarda te prelasku u sferu u kojoj standard postaje jedan od jezičnih varijeteta, ničemu nadređen, ali ni podređen. Promjene koje se događaju Žanić ne smatra novinom, nego dokazuje sličnih pojava pronalazi u povijesti hrvatskoga jezika, usredotočujući se na makaronizam i karnevalizaciju. U sociolingvističkoj maniri afirmativnoga gledanja na mijene u jeziku Žanić završava knjigu metaforom o jeziku, odnosno idiomu kao džinsu koji nije anarhičan, nego je jednostavno »drugačije razumljena sloboda i suodgovornost prema slobodi« (str. 418). Ostaje vidjeti hoće li se

u tom smjeru nastaviti daljnje rasprave o hrvatskom standardu te kako će se jezik ponašati u praksi u budućnosti.

Poglavlje *JEZIK POD NAGIBOM, ILI: zašto hrvatski klizi prema moru i Zagrebu* podijeljeno je u deset manjih tematskih cjelina, a govori o odnosu hrvatskoga jezika prema zagrebačkom i splitskom varijetetu, što o tome misle hrvatski jezikoslovci poput Jonkea, Škarića, Frangeša, Brozovića, Katušića, o tome tko gradi prestiž te kako zajednica gleda na mjesne i regionalne varijetete. Posebno je zanimljiv Žanićev stav o legitimaciji regiolektu kroz pop-pjesme i regionalne festivale, ali i kroz popularne tv-serije i filmove. Jezičnu pojavu poput sinkretičkoga vokativa Žanić opisuje kao širenje zagrebačkoga vernakulara koja će se u bližoj budućnosti, lako moguće, institucionalizirati i formalizirati. Autor poglavlje otvara hrvatskim jezičnim pitanjem, točnije promatranjem stanja jezika unutar njih više nego izvanjskih fenomena. Takva su se pitanja izbjegavala za vrijeme Jugoslavije, ali dijelom i nakon nje, kada je pozornost bila usredotočena na razlikovanje hrvatskoga od srpskoga jezika. Zanimljivost hrvatskoga jezika i samoga kodifikacijskog procesa u tome je što se, netipično za europske prilike, razvijao neovisno o idiomu glavnoga grada. U tome je, može se reći, i glavna razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika – »srpski je jezik koji se razvija u načelnu suglasju s vernakularom svojeg nacionalnog središta« (str. 13), dok je hrvatski standardni jezik često i u otvorenu konfliktu prema vernakularu i jezičnim praksama mladih. Frangešov stav o odnosu standarda i narječjâ kao *iskustvu*, koje je subjektivna i varijabilna, ali uvijek određena i omjerena kategorija, Žanić preuzima kao stalno mjesto kroz cijelu knjigu pa će u prvom poglavlju postaviti tezu o standardu kao tek jednom u dinamičnom mozaiku varijeteta. Škarić pak govori o tome kako se osamostaljenjem Hrvatske pomaknulo *jezično težište* koje se za samostalnu Hrvatsku sada nalazi u Gorskom kotaru, a Žanić o *zbijskom jezičnom težištu* u Zagrebu s dvama podtežištima – riječko-istarsko i splitsko. Hrvatskom je standardu osnova štokavica kojoj je predviđen prestiž. On, međutim, nikada nije ostvaren među hrvatskim govornicima, što je očito i u tome da štokavsko demografsko središte ostaje sve praznije i ekonomski slabije, pogotovo poslije Domovinskoga rata. Na pitanje tko gradi prestiž i kome, Žanić odgovara da su to »govornici gradskih varijeteta u kojima je, dakako, u nekom omjeru živa organska podloga dotičnoga kraja« (str. 24). Nakon što je označio zagrebački amalgam prestižnim, Žanić naglašava i

općefirmativan stav nacije prema dijalektima. Iako se u povijesti na dijalekte gledalo kao na smetnju duhovnoj integraciji nacije, istraživanje provedeno '96., pod vodstvom socijalnoga psihologa Miroslava Vujevića, pokazuje da ispitanici dijalekte vide kao autentične proizvode hrvatske kulture. Žanić turizmu i obali kao točki na kojoj se miješaju razni varijeteti pridaje golemu sociolingvističku funkciju. Ozbiljan legitimitet dijalektu daju i serije poput *Našeg malog mista* i *Velog mista*, ali i splitski festival *Melodije Jadrana*. Regionalni identitet i jezični varijetet promovirali su se na nacionalnoj razini. Nešto što je prije bilo osobno iskustvo varijetetne raznolikosti postaje i iskustvo odrastanja uz pjesme s festivala i gledanje serija. Sve to događa se u izrazito afirmativnom kontekstu prema splitskom regiolektu koji se veže uz konotacije odmora, opuštanja, zabave i avanture. Među promotorima splitskoga idioma svakako se ističe Boris Dvornik. Njegova je stilizacija splitskoga postala metonimija, ali Žanić napominje da takav jezični tip više ne postoji. Takve stilizacije posebno su pogodne za medije u koje u velikom broju ulazi frazeologija mediteranskoga podrijetla: frazemi i sintagme koji se prepoznaju i izvan matične regije (*mali od kužine*), citati iz tv-serija i filmova te sintagme i frazemi iz popularne glazbe. Kako najprestižniji zagrebački varijetet utječe na aktualnu normu, Žanić objašnjava na primjeru upotrebe sinkretičkoga vokativa. Sinkretički se vokativ prvo počeo širiti u nacionalne tiskane medije, zatim na plakate međunarodnih lanaca robnih kuća, a na kraju je prestao biti začudan ili »nepravilan« i među štokavskim govornicima. Osim što se podudara s kategorijama urbanoga i modernoga, pa nije čudno da će ga usvojiti mladi urbani govornici, stilistički je označen kao izraz pohvale ili iskaz simpatije pa tako prestaje služiti isključivo za dozivanje, a počinje izražavati govornikov stav prema sugovorniku. Na sintaktičkoj razini utjecaj Zagreba vidljiv je u korištenju složenih rečenica s dva futura tipa *Doći ću ako ćeš biti kod kuće*. Objašnjenje za ulaženje takve konstrukcije u štokavštinu, Žanić nalazi u tome što štokavština lakše prima ono »što u njoj već postoji kao struktura makar ne postojalo kao gramatičko značenje i sintaktički odnos. U prirodno usvojenu – ili, u slučaju standarda, naučenu – strukturu, novo će se značenje lakše uklopiti, odnosno inovacija će izazvati manji otpor ili začudnost« (str. 62). Present svršenih glagola u službi imperativa, kao što je *Dođem ovih dana do tebe*, još je jedna karakteristika zagrebačkoga vernakulara koja ulazi u medije putem citiranja osobe koja ga je upotrijebila i razgovornoga idioma. Žanić ističe

i da na širenje takvih formi utječu novinarske prilike poput broja slovnih mjesta, ali i razni internetski žanrovi i SMS-poruke koji su razvili sustave kraćenja. Sve te pojave ono su što u lingvistici poznajemo pod pojmom jezične ekonomije. Poglavlje završava tezom na kojoj Žanić gradi i ostatak knjige – u predstandardnom razoblju postojao je trokut *čakavski – kajkavski – štokavski* bez hijerarhijske razlike, da bi se promijenio u četverokut koji impliciraju Frangeš, Škarić i Vukojević, *čakavski – kajkavski – štokavski – standard*, u kojem je standard nadređen ostalima, a danas se vratio u trokut *standard – zagrebački vernakular – dalmatinski regiolekt/splitski vernakular*, gdje nadređenost standarda više nije tako izražena. Autor napominje da su se i zagrebački vernakular i medijski stilizirana dalmatinska koinē pretvorili u moćna sredstva socijalnih značenja, kategorija i identiteta. Prodiranje engleskoga jezika ili anglizama u hrvatski jezik za Žanića je sasvim normalna pojava koju podupire Jakobsonovom tezom o tome da jezik prihvaća strane elemente »kad su u skladu s njegovim razvojnim tendencijama« (str. 76). Da je pomicanje hrvatskoga jezika prema Zagrebu i moru, najprestižnijim gradovima i najurbanijim sredinama, shvatljiva i razumljiva pojava, kako kaže autor, potvrdio bi i Edward Sapir, koji bi vrlo brzo shvatio i prihvatio hrvatsko jezično stanje.

U drugom poglavlju *NEPOKORENI GRAD, ILI: kako su Zagrepčani naglasno preživjeli 20. stoljeće* autor progovara o tome kako su novoštokavsku osnovicu u standardu prihvatili u hrvatskoj metropoli, uz što se vezuje jezični identitet, ili kakav dojam stvaramo o govornicima pojedinih dijalekata, o opreci urbano / ruralno, pravilno / nepravilno te kako se u sve te teme uklapa. Poglavlje razdijeljeno u 14 podcjelina započinje tumačenjem hrvatske sociolingvističke stvarnosti ili pokušajem objašnjenja stereotipa o dijalektima. Uz napomenu da se jezični varijeteti zbog povezivanja s određenim govornicima često vrednuju »kao simboli grupnog identiteta, znameniti političke pripadnosti, intelektualne ili moralne vrline ili njena izostanka«, Žanić donosi razmišljanja Franičevića, Marinkovića i Radakovića o istoj temi. Marinković vezuje dijalekte uz autentičan izraz, Radaković slično nastavlja braneći dijalekte od »razornog štokavskog standarda«, da bi naposljetku Franičević primijetio kako je štokavština od jezika »gospode i stranaca« postala »govor seljaka«. Sve nabrojano ide u prilog tezi da jezični tip nije biološka determinanta, nego društveno uvjetovana varijabla. Kada je već uvedena norma standardnoga jezika, muku da njime ovladaju mučili su

razni pripadnici hrvatske društvene elite. Postojalo je nekoliko ključnih ideja o tome kako bi taj proces trebao izgledati: boravak među štokavcima, ili druženje sa štokavcima na neštokavskom tlu jer se veza jezika s lokalitetom može relativizirati, ali ne i ideal govornika, a izvorni (novo)štokavci uopće nemaju potrebu učiti normu i ne podliježu provjeri znanja. Potonje je mišljenje posebno indikativno jer govori o percepciji novoštokavskoga kao istovrijednoga standardu. Zanimljivo je, naime, promatrati kako novoštokavski u posljednje vrijeme gubi prestiž. Razna su istraživanja pokazala da će se s obzirom na naglasnu normu novoštokavskoga, koja se izrazito negativno percipira, negativne konotacije metonimijski prenijeti na cjelinu varijeteta. Tako se najprestižnijom ocjenjuje zagrebačka kajkavština, a standard ostaje superioran u kategoriji kompetencije. Međutim, znatno se lošije percipira u pogledu društvene atraktivnosti. Stav prema autohtonim idiomima uvelike se promijenio na regionalnom jezičnom tržištu. Prestižnost, uz naravno zagrebački varijetet, nosi pulski vernakular kao regionalna aproksimacija standarda. Žanić potom nastavlja pišući nešto više o onima od kojih se očekuje prihvaćanje standardnoga varijeteta, ali i njegovo korištenje. Za primjer je uzet Gavella koji je pod utjecajem Bratoljuba Klaića forsirao štokavštinu s dvije duljine i koji je očekivao od svojih učenika, budućih glumaca, njezino korištenje. Znanaglasne su duljine bile izraziti problem zagrebačkim studentima koji u svojem varijetetu takvo što nisu poznavali. Kada objašnjavaju svoj jezični osjećaj, ti studenti govore o vezanosti brzine i urbanosti, iz čega onda proizlazi da su novoštokavske duljine obilježje ruralnoga, a u brzini se očituje urbano. Žanić zatim izlaže i nekoliko identitetskih jezičnih narativa pa tako Sonja Bašić kaže da bi izgubila svoj hrvatski jezični identitet kada bi počela govoriti s kratkim i dugim uzlaznim akcentima, Kuzmanović da su govori kamenih pustinja zapravo hrvatski književni standard, a Vidrić kao zagrebački kajkavac pak može ovladati novoštokavštinom. Autoru se posebno zanimljivom učinila Slamnigova analiza Vidrićevih pjesama u kojoj uvodi kategoriju zagrebačke štokavštine ili standarda na zagrebački način, barem što se prozodije tiče. Problem u prihvaćanju novoštokavštine ostaje u tome što štokavci iz zaleđa ne mogu biti jezični modeli jer njihov govor ostaje stigmatiziran. Stigmatizaciju dijalekata pokušao je ukloniti Radić idejom o nastavi na dijalektu, no njegove ideje nisu prihvaćene. Opreka urbano / ruralno posebno nepovoljno djeluje na (i)jekavsku novoštokavštinu koja se percipira kao ruralna, a poslije i kao srpska pa dobiva nacionalne i ideo-

loše konotacije. Nešto je drugačija situacija s kajkavskim koji se ipak veže uz grad pa nastaju i dihotomije poput *kajkavski grad / štokavsko selo*, ili *domaća kajkavština / doseljenička štokavština*. Ipak, kajkavski se osim uz urbano, može vezati i uz ruralno pa će tako zagrebački srednjoškolci »ruralni kajkavski« ocijeniti prilično negativno, ali kada se koristi u pjesmi, može se doživjeti šarmantnim i društveno atraktivnim (Žanić tu spominje primjer skladbe *Duhovi* Darka Rundeka: *sobom zeli luk i jeger / demižonke opletene / sakrili u gepek treger (...) / Crvena škoda po bregima juri zavoji ko valcer bečki / vino nam niz gubec curi / Pišta i ja smo opet dečki.*). Kada se govori o novoštokavskome i njegovoj percepciji među govornicima, Žanić primjećuje tišinu koja se stvara uz spomen slavonskoga štokavskog. Dok se još nekako i može objasniti averzija prema novoštokavskoj akcentuaciji uz opreke urbano / ruralno, slavonska štokavština ostaje prazno mjesto. Takvo se stanje može pripisati želji da ju se poštedi stigmatizacije, a Bašić i Violić daju joj mogućnost prihvatanja u slučaju oslobađanja kategorije ruralnosti. Nekoliko je razloga zašto se novoštokavska akcentuacija nije proširila među zagrebačkim govornicima, a svakako je najznačajniji onaj da mijenjanje koda u standardni, pripadnicima kulturne elite ne donosi mijenjanje njihovoga prestižnog položaja. Osim toga, Zagreb je privlačan migracijski cilj »centralnim štokavcima« koji onda pridonose štokaviziranju gradskih neštokavskih govora. Unatoč tome, zagrebački se varijetet nije jače proširio izvan metropole pa se govori o konstantnoj borbi između dva jezična varijeteta pri kojoj nijedan ne dobiva niti gubi. No, što bi na kraju bio Zagreb sociolingvistički? Jednu od mogućih slika ponudio je Mate Kapović govoreći o četiri glavna zagrebačka idioma: općezagrebački, konzervativni kajkavski govor, zagrebački štokavski te substandardni varijetet. Trenutno se u Zagrebu provodi *zagrebizacija* – tim je pojmom Žanić pokušao istaknuti vrijednost zagrebačkoga kao varijeteta utjecajem bitnijega od štokavskoga ili kajkavskoga, a što se najviše osjeti na leksičkoj i frazeološkoj razini svih govornika. Poglavlje se zaključuje citatom sa zagrebačkoga festivala: *jer jezik se ipak ne živi iz publike, on živi u srcu te čudne republike...* Citat upozorava na hrvatski jezični identitet koji se ne ostvaruje u standardu, nego u svim varijetetima koji supostojе i koji su jednako legitimni među govornicima kao i standard.

Sedamnaest manjih odjeljaka čini poglavlje *KALETO MOJA DRAGA... III: Melodije Jadrana i mirna jezična reintegracija mora*. To poglavlje

iznova u odnos stavlja standard i dijalekt, ali ruralno i urbano, ovaj put kroz priču o festivalima glazbe, festivalskim pjesmama, razmišljanju o odnosu grada i sela. Autor se osvrće i na opreke visoko / nisko i moderno / tradicionalno te upućuje na veliku važnost glazbe u promociji dijalekta kao nečega što je moderno, a ne samo smiješno i zabavno. Priča o mirnoj jezičnoj reintegraciji mora započinjte uspostavljanjem odnosa između kategorija elitne i pučke kulture, modernosti i tradicije te standarda i dijalekta. Nakon Drugoga svjetskog rata proces modernizacije provodi se kroz zabavnu glazbu koja se uglavnom pjeva u nekakvom organskom obliku dijalekta. Zbog toga Žanić može reći da je veliku ulogu u emancipaciji dijalekta odigrala zabavna glazba, i to pojavom festivala koji su bili pod velikim talijanskim utjecajem. Pjesme koje su se pjevale bile su neovisne o tome »uklapaju li se dotični stihovi u vrijednosno-estetske prosudbe izgrađene za književnost« (str. 164). Autor posebno ističe splitske *Melodije Jadrana* jer su svojim dosegom i kontinuitetom promijenile sociolingvistički krajolik. No nije uvijek popularno ili masovno bilo percipirano u pozitivnom kontekstu, pogotovo ako se kroz povijest promatra odnos narodne i pučke te elitne kulture. Politika Hrvatke seljačke stranke u prvi je plan gurala narodnu, seljačku pjesmu te je naginjala prema starome i tradicionalnome. Pučki pjesnici nisu blagonaklono gledali na moderne pojave poput brijanja brkova, nošenja odijela i puštanja kose. Distinkcija selo i grad nije mogla biti primjenjiva na mediteranska naselja jer dalmatinska obala nema jasnu granicu između sela i grada pa se jadranski rub pretvorio u remetilački faktor ili predodžbeni višak. Stvaralaštvo panonske zone moglo je biti proglašeno »najhrvatskijim« jer je imalo najmanje stranoga utjecaja, a Mediteran je ostao nerješiva enigma zbog »problematičnog« grčko-rimskoga i neolatinskoga utjecaja. Hrvatska je etnologija dugo nakon 1945. ostala antimediteranska jer joj je prihvatljivo bilo opisivati tradicionalnu seljačku kulturu. Žanić tako kroz etnologiju, ali i hrvatsko političko stanje, progovara o činjenici da Hrvati dugo nisu mogli odrediti što njima znači more. Kada se govori o dijalektima, koji su toliko bili bitni u prikazivanju hrvatskoga nacionalnog identiteta, čakavski je bio nepraktični periferni višak jer su »sociopolitički i kulturnopovijesni razlozi nukali da se nacionalni identitet ne izvodi iz mediteranskoga, nego primarno iz srednjoeuropskoga kruga nasuprot metaforičnom srpskom *balkanstvu*« (str. 182). Želeći odgovoriti na pitanje je li dijalekt seoski fenomen, Žanić objašnjenje nalazi u ilustraciji

u udžbeniku Pavličević-Franić i Domišljanović na kojoj su prikazane tri razgovorne situacije smještene u tri različita podneblja, među kojima bi prva slika trebala predstavljati slavonsko, druga zagorsko, a treća mediteransko selo. Svi likovi na slikama govore dijalektom, no ostaje nejasna pozicija mediteranskoga sela. More koje je u pozadini sugerira avanturu, nema blata kao metafore sela pa slika ne potiče predodžbu o nečemu zaostalom. Tako Mediteran postaje poželjna odrednica koja se može vezati uz promociju upotrebe dijalekta. U kontekstu popularne kulture javlja se i turizam kao glavni medij promocije i afirmacije dijalekta, a promiče se u svojim raznim oblicima u festivalskim pjesmama. More i ljeto postaju kulturno-antropološke kategorije i donose vlastiti jezik. Ono što je započelo na festivalima, dovršava se puštanjem pjesama na radijima pa mediteranski leksik postaje dijelom kolektivne memorije. U prethodnom je poglavlju Žanić govorio o *zagrebizaciji*, a u ovome pak o *dalmatiniziranju* jezične jezgre – ikavica se tumači kao tipičan idiom ambijenta hrvatskoga Mediterana. Dotičući se leksika, Žanić želi redefinirati kategorije stilske obilježenosti ili leksičkoga bogatstva tako da ih postavi u odnos s hrvatskim regionalnim kulturama. Ako o izrazima ne počnemo govoriti kao o kulturno obilježenima, a ne stilski obilježenima, dogodit će se da se ljudi dijele na sociokulturne i ambijentalne strance i one koji su naizgled povlašteni, a zapravo uskraćeni za spoznaju o načinu života svojih vršnjaka. Iako popularna kultura neumorno radi na legitimaciji i popularizaciji dijalekata, maritimni leksik ostaje normativno nedopustiv u visokoj kulturi, unatoč činjenici da autori visoke kulture poput Nazora odrastaju među *skalama*, *balaturama* i *portunima*. Spominjući ostale regionalne festivale poput *Melodija Istre* i *Kvarnera* ili festivala u Krapini, Žanić napominje da nisu ostvarili ni približno jednak učinak kao *Melodije Jadrana* zato što nisu potaknuli stvaranje koinē s nadlokalnim komunikacijskim i identifikacijskim potencijalom. Kao najbolji primjer jezičnoga prožimanja autor navodi stihove zagrebačkoga reperskog dvojca Tram 11 iz skladbe *Vručina gradskog asfalta* u kojima se nalazi jedan od najopjevanijih motiva mediteranske glazbe: *Zagrebačka fjaka ko posljedica čistaka*. Takvo prožimanje dijalekata, ali i dijalekta i standarda, događa se većinom nesvjesno, tvrdi Žanić, a u devedesetima i neovisno o glazbenim festivalima. Tada se, naime, pojavljuje poetika ironijske intertekstualnosti koja je nepoznata povijesnoj narodnoj ili pučkoj kulturi. Najbolji primjeri takve poetike pokazuju pjesme bendova poput TBF-a ili Dječaka. Članovi

tih bendova, i sami potekli iz mediteranske sredine, točnije Splita, miješaju dijalektalne izraze sa slengizmima i figurativnim izrazima u svrhu ironizacije motiva koje su proizveli festivali. Žanić navodi primjer stihova iz pjesme *Dalmacija* sastava Dječaci: *Svaka pisma o Dalmaciji postane hit, / barem u Dalmaciji, i cili je Split / rascvala grana od tehnobeta, cvit Mediterana di skupljači boca ne daju pit (...)/ grad blagajnika i skladištara, / četrdeset iljada bez posla, šoping centar se otvara (...)* Dijalekt se u naše doba promiče iz nečega što doživljavamo ruralnim i tradicionalnim u nešto što je prestižno, autohtono i autentično.

U poglavlju *DIJALEKT NA STRUJU I NA DRVA, ILI: popularna glazba kao jezična praksa i politika*, podijeljenom u 14 dijelova, autor će se više pozabaviti utjecajem engleskoga jezika na sociolingvističku sliku Hrvatske, ali i tome kako se splitski vernakular širio na otočnu glazbu pa će u skladu s tim biti i riječi o tekstovima pjesama, emocionalnom učinku koje pjesme ostavljaju, glazbenom diskurzu i mogućim govornim činovima u pjesmama. Žanić poglavlje otvara postavljajući nekoliko pitanja kao što su: što je danas dijalekt, zašto su leksemi stilski obilježeni, kakav je odnos standarda i dijalekta te postoji li opasnost od izumiranja dijalekta zbog utjecaja engleskoga ili standardnoga hrvatskog jezika. Sa sigurnošću se može tvrditi da je hrvatski standardnojezični identitet unikatan, s obzirom na to da se temelji na sinkronijskom načelu tronarječnosti. O stilskoj obilježenosti već je bilo riječi u prethodnom poglavlju, no ovdje autor daje i mišljenja suvremenih jezikoslovaca o temi, pri čemu je najistaknutije Babićevo mišljenje o standardnom jeziku kao dovršenom tekstu koje može biti podložno stilističkoj interpretaciji. Jedino s čim se standard može usporediti je drugi konačan i strukturiran tekst, jednako izdvojen iz sociokulturne dinamike – dijalekt. Navodeći primjere leksema poput *vritnjak*, *fešta* i *norijada* Žanić želi upozoriti na to koliko je pogrešno govoriti o normiranim varijetetima kao nekakvoj stalnoj, nepromjenjivoj kategoriji, umjesto kao o varijabilnim točkama, koje mogu ući u standard, biti normirane i dalje se mijenjati. Autor donosi tezu da se više ne može govoriti o dvorazinskom odnosu dijalekta i standarda, već su porijeklo jezičnih jedinica i njihova percepcija među govornicima jednakovrijedne činjenice. Kada se govori o ulaženju anglizama u hrvatski jezik, često se spominje kvarenje ili propadanje jezika. Žanić negira takvu mogućnost pa služenje engleskim smatra kreativnim procesom i zapravo znakom poznavanja jezične stvarnosti. To je pogotovo vidljivo u

asocijativnom međujezičnom povezivanju značajki varijeteta sa značajkama engleskoga jezika. Na taj se način mladi mogu jezično identificirati unutar tradicionalne, teritorijalne zajednice. Kako je splitski vernakular utjecao na jezik otoka, posebno se dobro vidi u glazbi bendova poput Šo! Mazgon, Gustafi, Gego & Picigin Band. Jezik kojim se oni koriste može se označiti terminom slengizirani dijalekt – ne može se reći da je čista čakavština jer uključuje kolokvijalne izraze, odnosno raznolike neautohtone elemente. Pjesme koje oni stvaraju zapravo su »vernakular koji ima gramatiku, samo što ona nije institucionalno sankcionirana, što norma nije eksplicitna, nego implicitna, u smislu da se trajno stvara konsenzusom govornika« (str. 255). S obzirom na takvu specifičnost izraza postavlja se pitanje kako takva glazba postaje popularna među širom populacijom. Žanić odgovor pronalazi u tezi Simona Firtha, koji kaže da je bitna razumljivost leksema koje ne promatramo kao cjelinu, nego kao istovremeno jednakovrijedna tri aspekta: riječi, retorika i glasovi. Riječi funkcioniraju kao govor i govorni činovi »te nose značenje ne samo u semantičkom smislu, nego i kao zvukovne strukture koje su izravni znakovi emocije i oznake osobe« (str. 266). Oslanjajući se na kategoriju razumljivost / nerazumljivost, izvođači pjesama moraju konstantno unositi promjene u vlastiti idiom ne bi li ostali jednako zanimljivi svojim slušateljima. Prema tome, vernakular regionalnog središta, a ne standard, postaje jezgra oko koje se oblikuje nadlokalna komunikacija. Kao pomoć pri oblikovanju nadlokalne komunikacije i prelaženju granica regiolekata, uskaču anglizmi. Jedan od češćih anglizama koji se pojavljuje u pjesmama zasigurno je *baby*, koji je toliko učestao da više nema samo deskriptivno nego i ekspresivno značenje postavši diskursni marker ili konektor. Uloga glazbe u očuvanju dijalekta, vernakulara, osobnih idioma zasigurno je velika, a Žanić ju vidi u velikom kreativnom potencijalu. Jezik pjesme ili pjevani jezik postaje spremnik kolektivne memorije, a zatim i postavlja nekakve jezične trendove poput tvorbenoga uzorka, legitimira izvornu grupu, ali i druge grupe. O visokoj kreativnoj mogućnosti jezika pjesme govori i činjenica da se u pjevanom jeziku mogu identificirati tri tipske situacije u kojima se razlikuje odnos govorenoga i pjevanoga jezika. U prvom su slučaju eventualne varijacije plod spontanosti iskaza, u drugom imaju jednu ili dvije sustavno provedene razlike, a u trećem su govoreni i pjevani registar potpuno različiti i neovisni. Ovisno o tome što će autor odabrati, gradi svoj jezični identitet u odnosu na druge. Žanić u

priču o glazbenom diskurzu ubacuje i semiotički aspekt pa može govoriti o utjecaju koji pjevani jezik ostavlja na slušatelje i procijeniti komunikacijsku djelotvornost. Sâm čin slušanja pjesme, ako se promatra kao govorni čin, svaki se put iznova ovjerava u kategorijama komunikacijske i socijalno-identitetske funkcionalnosti. Tako uključen slušatelj može sudjelovati u stvaranju i primjeni dijalekta koji je rasterećen ideologije. Poglavlje o glazbi kao mediju popularne kulture kroz koju se dijalekt legitimira Žanić završava mišlju da je dijalekt sve življi medij modernosti.

Nastavljajući se na prethodno poglavlje o glazbi, u petom je poglavlju *LINGVISTIČKI KULCI BABILONCI, ILI: makaronizam i jezične igre u popularnoj glazbi*, podijeljenom na 13 manjih cjelina, Ivo Žanić usredotočen na kreativnost kojom glazbenici ili autori stvaraju jezik pjesama. U žarištu njegova interesa posebno su jezične igre, a s tim u vezi i pojava makaronizma u povijesti. Među ključnim su pojmovima ovoga poglavlja i karnevalizacija te babilonizacija teksta, heteroglosija, jezična hibridizacija i prebacivanje kodova. Ovim potonjim pojmom autor otvara poglavlje, ali ne zadržava se previše na njemu, uz objašnjenje da takav postupak u Hrvatskoj ima »primarno recitativno-ritmičke funkcije, pripovjedalačke forme, s tekstom-porukom u prvom planu« (str. 301). Dalje se autor vraća na posvemašnju upotrebu engleskoga podsjećajući na glazbeni žanr *world music* koji je zahtijevao pjevanje na bilo kojem jeziku osim na engleskom. Autori tekstova dali su si oduška pa su osmišljavali vlastite varijetete. U nas je najpoznatiji primjer izmišljenoga jezika, kaže Žanić, Baretićev trećički iz romana *Osmi povjerenik*. Taj se fikcionalni idiom preselio iz književnosti u glazbu kada ga je iskoristio Žan Jakopač iz grupe Žan i Mazguni. Upotreba engleskoga jezika u popularnoj glazbi zapravo više govori o dugoj povijesti preuzimanja, odnosno kontakta sa stranim jezicima u Hrvatskoj. To se preuzimanje odvijalo i na niskoj, i na srednjoj i na visokoj razini. Kada je jednom nekakav termin ušao, postao je trajna značajka pop-glazbe. Upravo je postmoderna otvorila vrata takvim preklapanjima i interferencijama. Heteroglosija popularne glazbe nije ništa novo, kako se može pomisliti, nego je nastavak dviju tradicija – makaronske poezije te pučke kulture i stvaralačkog značenja smijeha. Žanić podsjeća da je makaronika autorska vještina koja parodira poliglosiju elitne kulture. Već na početku povlači paralelu s popularnom glazbom navodeći citat Lahorke Plejić Poje o tome da makaronika pripada niskom stilskom registru. Ipak, makaronikom su

se poslužili i Marin Držić i Martin Benetović. Od parodije elitne kulture makaronika je danas doživjela procvat u visokoestetiziranoj književnosti koju proizvodi elita. Žanić kao autora pjesama koji je stvarao takav opus navodi Ivana Slamniga, a nabraja još Tonka Maroevića, Zvonimira Mrkonjića i Daniela Načinovića. Kao autore koji uspješno kombiniraju zaigranost i učenost, Žanić spominje Tahira Mujičića i Luka Paljetka. Navodeći Paljetkovu *Jedna mala pjesma iz francuske povijesti*, Žanić otvara novu temu o jezičnom karnevalskom trgu. Dakako, Žaniću posebno dobro služi Bahtinov pojam karnevala kao institucije koja ukida hijerarhijske odnose. Gledano lingvistički, u jezičnom igranju, odnosno spajanju dvaju jezika i ne može se iščitati ništa drugo doli karnevalizacija. U narodu su se u povijesti javljale i razne druge vrste u kojima su se autori poigrali na razne načine različitim registrima – pučki igrokazi, pjesma-pamflet, pučka rugalica. Jezične igre kojima se autori koriste mogu biti prepjevavanje, ali možda još i zanimljivije – kroatizacija engleskoga (*oni kikaju esove maderfakersima*). Makaronika se u naše vrijeme svela na tri tipa uvođenja engleskoga: hrvatski slengizam (*gan* prema *gun*), stvarni ili citatni engleski (*So let's kill...*) i parodijski retorički ili mimetički engleski zasnovan na igri indeksiranim dočetcima –*ation* (*njihov ekspleneišn za evri situejšn*). No i bez engleskoga, dokazuje Žanić, dijalektološka raskošnost hrvatskoga jezika omogućuje ludizam na tri razine klasične varijetetske ljestvice lokalno/regionalno/nacionalno. Da nije riječ samo o igri kao razbibrizi, Žanić podsjeća da pjevani tekst promatramo kao govorni čin u kojem se pretpostavlja suradnja sugovornika pa je važno i zajedničko kulturno predznanje. Iako se oslanja na usporedbu s karnevalom, autor ima potrebu upozoriti na to da se jezične igre marginaliziraju jer su odveć trivijalne te neprikladne za »ozbiljno« proučavanje. Jezično miješanje može se povezati s najvišim stupnjem kulture ako se dovede u vezu s metrikom. Žanić za primjer uzima 25-godišnjeg Ivana Slamniga koji je prvi uzeo u obzir modernu popularnu glazbu i dao joj kulturni legitimitet. Iza njega to je napravio Ljudevit Jonke, a kasnije se takvi sociolingvistički fenomeni otvaraju tek u devedesetima. Jezične hibridizacije nisu, naravno, nova pojava u Hrvatskoj. Sudbinu engleskoga jezika već su prošli i talijanski i njemački jezik noseći sa sobom određene konotacije koje su stvarane u društvu. Nekoliko bitnih zaključaka doneseno je na kraju poglavlja – babilonizacija ne pravi razliku između ludičke i komunikacijske funkcije, jezik nije samo lingvistička kategorija

pa prema tome igrovna upotreba jezika jača je u odnosu na razumijevanje kao termin. Žanić se na kraju poglavlja vraća semiotičkim razmišljanjima o jeziku spominjući konotacijsku relevantnost jezičnih znakova – ako ste autor, važno je da budete upućeni u jezične osobine i očekivanja publike, ako ste publika, ne morate prepoznati svaku jezičnu jedinicu, nego uočiti temeljni igrovni princip. Opreka razumljivost / nerazumljivost tako naginje nerazumljivosti jer u ovom slučaju djeluje poticajno.

Posljednje poglavlje, *KAD SE JEZIK ODIJEVA ZA IZLAZAK, ILI: engleski i hrvatski odozgo, odozdo i poprijeko*, podijeljeno je u 11 dijelova. U njemu se nešto detaljnije govori o širenju engleskoga jezika kao globalne pojave te o tome kakav status engleski jezik trenutačno ima u Hrvatskoj. Više se tematizira jezik mladih te utjecaj medija, posebice novina, na širenje anglizama, žargonizama i vulgarizama na primjeru omladinske štampe, točnije *Poleta*. Žanić poglavlje započinje kratkim povijesnim pregledom stanja engleskoga jezika od 16. st. kada uopće nije bio obvezan za učenje kao jedan od jezika diplomacije. Engleski jezik trenutačno u Hrvatskoj ima status udomaćenoga stranog jezika kako ga je teorijski postavio Tvrtko Prčić. Takav se status može povezati s terminima učenja engleskoga jezika odozgo i odozdo, pri čemu se *engleski odozdo* uči neformalnim putevima, kroz filmove, reklame, stripove itd., a *engleski odozgo* odgovara učenju jezika u učionici. Budući da mladi ljudi engleski jezik više rabe u popularnim raširenim aktivnostima, Žanić upozorava da ne možemo govoriti o nekoj vrsti hegemonijske kulture kada se većina usvajanja odvija na razini odozdo. Termin *kulturno kloniranje* Žanić uvodi da bi objasnio da nikako ne možemo govoriti o agresivnoj ekspanziji koja je pogubna za jezik primatelja. Glavni je argument Žaniću protiv takvoga mišljenja dinamičan proces u izgradnji identiteta te kreativnost koju takav proces donosi. Osim toga, »ma kakve su bile namjere onih u SAD koji su izvozili filmove, uskoro glazbu i sportove, sami su Europljani odlučivali hoće li i kako konzumirati tu kulturu« (str. 376). Prilike u Europi nisu bile povoljne pa je mnogo ljudi potražilo spas pred cenzurom na američkom tlu. Kada se dotiče hrvatske jezične politike, Žanić staje u obranu jezika mladih govoreći da mu se čini kako su formalne jezične politike dobre samo ako su muzealizirane pa će se s odobravanjem gledati na nekoga tko upotrebljava germanizme obučen u nošnju jer su tako izgledali i pjevali »naši stari«. Prethodno zaključivši kako mladi usvajaju *engleski odozdo*, Žanić opet ubacuje pojam jezične performativnosti pa

tako mladi u jeziku dobivaju prostor za očitovanje socijalne pripadnosti. S jedne strane mladima pridaje sposobnost kritičke analize, a s druge strane želju za igrom koja onda prirodno dolazi. Za standardni jezik nema bojazni jer se pokazalo da među internetskim žanrovima uglavnom gostuju okazionalizmi, a oni su normativistički irelevantni. Autor ruši mit o tome da anglizmi ulaze u javnu komunikaciju kao samostalna kategorija. U medije ulazi govorni jezik koji narušava hegemoniju standarda pa je zapravo »primarni proces demonopolizacija standarda u javnoj sferi« (str. 393). Kada se već govori o utjecaju engleskoga, znakovito je da se u Velikoj Britaniji također događa slična situacija, dakle, pada prestiž standardnom varijetetu, a istovremeno se događa uspon žanrova popularne kulture, ponajprije rock-glazbe. U Hrvatskoj je, po Žanićevu mišljenju, prvi medij koji je uveo ležerniji, atraktivniji pristup temama bio omladinski *Polet*, čiji je urednik bio Pero Kvesić. Kvesić se koristio gradskim slengom i općenito kolokvijalnim diskursom, uključujući vulgarizme i psovke. S obzirom na to da još uvijek nije napravljena opsežnija analiza sadržaja i forme tih novina, Žanić predlaže praćenje *Poleta* jer se tako može dobiti dojam o ulaženju anglizama u govornu i pisanu komunikaciju. Funkciju *Poletovog* službenoga idioma preuzeo je sleng jedne zagrebačke dobno-svjetonazorne skupine, a zamjenica *kaj* postala je metonimija za Zagreb. Izrazi kojima su se poletovci koristili bili su simboličke naravi, a kroz anglizme mogli su graditi svjetonazorni i dobni identitet. Specifičnost je hrvatskih novina u preklapanju književnosti i novinarstva ili kolokvijalizaciji medijskoga izraza. Početkom tisućljeća počinje se govoriti o nestajanju granice između trivijalne i visoke kulture, ali i između privatnoga i javnog diskursa. Novo je tisućljeće donijelo medijsku heteroglosiju, a novinarstvo se svelo na jezičnu ekonomiju – prihvaćaju se izrazi koji su ekonomični i praktični. Žanić podsjeća kako se ne smije zaboraviti na to da jezik baš kao identitet nije statičan pojam, nego da su mu uvijek pripisane nekakve konotacije, ljudi »žele prepoznati neki identitet ili emociju, imati i u odnosu na svaku jezičnu praksu stav, percepciju, dojam, pretpostavku...« (str. 418). I ovo će poglavlje Žanić zaključiti oprekom sociolingvistika / normativistika te reći da napetosti koje nastaju između te dvije strane nisu razlog za uzbunu nego poticaj za obje i prirodno stanje stvari.

Knjiga *Jezična republika* sa sociolingvističkoga aspekta promatra stalnu jezikoslovnu temu odnosa standardnoga hrvatskoga jezika i dijalekata.

Žanićev interdiscipliniran pristup donosi osvježenoje takvim raspravama. Na nove jezične pojave koje ulaze u govorni jezik autor ne gleda sa strahom i oprezom, nego ih pozdravlja jer smatra da donose kreativnost i promiču ludičku funkciju jezika.

Nekoliko je bitnih teza postavljeno u šest poglavlja. U prvom poglavlju Žanić primjećuje pomicanje hrvatskoga jezika prema urbanijim sredinama kao što su Zagreb i Split te smatra to sasvim normalnom pojavom prvenstveno zato što su zagrebački vernakular i splitski varijetet kategorije kojima govornici određuju svoj jezični identitet. U drugom poglavlju dijalekt se kroz opreku ruralno / urbano prestaje vezati isključivo uz selo, i to pričom o dalmatinskoj koine u kojoj se spajaju tradicija i modernost. Nastavljajući se na dihotomiju tradicionalno / popularno, u trećem poglavlju unosi primjere iz popularne glazbe, s bendovima koji njeguju otočni varijetet. Kroz medij popularnih pjesama dijalekt sve više poprima obilježja modernoga. Otočni se varijetet često stavlja u kontekst nerazumljivoga. Autor promatra jezik pjesama kroz govorne činove, što mu onda dopušta da oslabi granicu između razumljivoga i nerazumljivoga jer primatelju poruke više nije bitna isključivo razumljivost nego i emocionalni aspekt slušanja pjesme. Na kraju knjige Žanić posebno afirmativno govori o utjecaju engleskoga jezika na trenutačno jezično stanje u Hrvatskoj, a posebno se osvrće na jezik mladih. Pozitivnu stranu miješanja govornoga jezika, standarda i dijalekata ističe u jezičnoj igri i poticanju na kreativnost.

Jezična republika svakako je poticajno i korisno štivo namijenjeno lingvistima, jezikoslovcima, kulturolozima, ali i svima koji vole promišljati o jeziku i vlastitom idiomu. Zbog raznolikih primjera iz svijeta popularne glazbe, filma i tv-serija, ali i analize pjesama visoke kulture svoju publiku može naći i među znanstvenicima, profesionalnim jezikoslovcima, ali i mladima koji sudjeluju u procesu stvaranja novih jezičnih varijeteta, većinom nesvjesno. Žanić je ovom knjigom otvorio nekoliko važnih pitanja na koja je pokušao odgovoriti u pomirljivom sociolingvističkom i semiotičkom tonu, potkrepljujući svoje stavove jezičnim iskustvima profesionalnih jezikoslovaca, ali i ljudi iz javnoga i političkoga života. Budući da se radi o autoru koji promatra sve jezične novitete kao dobrodošlu pojavu u jeziku i prihvaća ih izrazito afirmativno, ne možemo očekivati rješenja za »probleme« u hrvatskome jeziku kao što su velik utjecaj anglizama i regionalizama. Riječ je o knjizi koja nudi iscrpnu i opširnu analizu postojećega i zatečenoga

jezičnog stanja, no autor ne bježi od toga, dapače, uživa u ulozi ljubitelja jezičnih promjena i afirmativnom stavu koji je postavio.

Najbolji argument tezi da se na jezik ne može gledati neutralno sigurno je upisivanje raznih značenja pojedinim dijalektima. Primjerice, odlazak govornika iz Slavonije na koncert otočne grupe kao što je Šo! Mazgon i pjevanje dijalektalizama koji ne postoje u novoštokavskome varijetetu Slavonaca govori o izrazito pozitivnoj percepciji dijalekta među širom populacijom, osobito među mladima. No, valja upozoriti na to da je pjevani jezik drugačiji od jezika i govora. Veže se uz emocionalni učinak koji glazba ostavlja na slušatelja pa je velika vjerojatnost da će dijalektalizmi biti prepoznati, rado prihvaćeni, upamćeni i pjevani. Problem nastaje kada slušatelji te iste dijalektalizme trebaju objasniti i pokazati da su shvatili o čemu je riječ. Velika većina neće biti potaknuta da sama shvati značenje, što, uostalom, i nije potrebno za uživanje u glazbi. Osim afirmacije dijalekata potrebno je uključiti učenje o hrvatskoj tronarječnosti i na formalnoj razini, dakle, nešto slično onome što Žanić spominje u posljednjem poglavlju o učenju jezika odozgo i odozdo. No, i nije Žanićev posao kao sociolingvista da formalizira, nego da opisuje. Knjiga zato može potaknuti jezikoslovce, ali i nastavnike hrvatskoga jezika da na promjene koje se događaju u hrvatskome jeziku danas gledaju kao na nešto razumljivo i prihvatljivo, a ne kao na vječnu prijetnju hrvatskome standardu.

Nives Opačić
Zagreb

RJEČNIK KAO VRELO VESELJA

Martin Jakšić: *Rječnik govorā slavonskih, baranjskih i srijemskih*, Zagreb, 2015.

Najprije sam, kao i toliko puta dosad, čekala hoće li tko pozvaniji i/ili upućeniji od mene progovoriti o tom vrijednom i opsežnom djelu samozatajnoga Martina Jakšića, neumornog zapisivača »riči slavonskih« i inih, no ne dočekah u javnosti ni širi prikaz ni pohvalu. Zapravo ništa. Do dana današnjega. Star je taj naš običaj: ono što istinski vrijedi o tome se uglavnom šuti. Kako drukčije protumačiti mlakost kojom se odnosimo prema mnogim sličnim, a kapitalnim, djelima? Jer, rječnik Martina Jakšića – nakon njegovih prijašnjih djela *Nāše riči*, *Divanimo po slavonski* i *Raboš* itd. – dosad je najopsežnije njegovo djelo (oko 80 000 natuknica i više od 360 000 riječi što na lijevoj, što na desnoj strani leksikografskoga članka), ali takvim svojim obuhvatom nepoznato i u svekolikoj dosadašnjoj hrvatskoj dijalektnoj leksikografiji. Autor je na jednom mjestu skupio sve slavonske govore (starije i novije), ali i baranjske, srijemske te dio podravskih. Takvo što mogao je napraviti samo čovjek kojemu je ljubav prema širim zavičajnim govorima poslana. Amater u najboljem smislu riječi, Jakšić nije žalio ni vremena (rođen je 1931. godine), ni snage, ni truda, zacijelo ni novca, da stvori tako bogatu riznicu slavonskih i inih riječi, a sve samo s jednim ciljem: da se ne zaborave. Svjestan svih opasnosti što ih donosi globalizacija (gubitkom leksika gubi se i dio nacionalnog identiteta), Martin Jakšić strastveno bilježi sve što se još može čuti i na selu i u gradu. Stoga se njegovo djelo ne uzima u ruke samo kao leksikografsko nego se čita mnogo šire: kao kulturološko,

kao slika vremenā dosad, ali često ne više i odsad. Poznato je da se leksik danas na svim razinama ubrzano gubi, učenici i čitaju i razumiju sve manje, a Martin Jakšić nam je na jednom mjestu, dostupno i pregledno, ostavio pravo bogatstvo naše nematerijalne kulturne / jezične baštine da svatko tko se bude htio njome baviti mogne to učiniti lakše, brže i dublje, jer je, eto, on napravio sve one mukotrpne predradnje da neki budući jezikoslovci mogu komotnije nastaviti ondje gdje je on stao. Ne vjerujem da će ga itko nadmašiti. Ispisati djelo u dva široka rječnička stupca na 1050 stranica velika je stvar. Imati čovjeka koji je bio, sam od sebe, voljan i spreman ponijeti i iznijeti to teško breme – još i veća.

Ako sam već i ovim kraćim napisom uspjela zainteresirati koga da posegne za Martinovim djelom, bit ću sretna. Kao i svatko tko u rječnik zaviri. Jer već i ovlašnim zavirivanjem u ovaj rječnik mnoge će nas natuknice poučiti, zabaviti, potvrditi prijašnje znanje ili ga proširiti, a neke možda i iznenaditi. Na što, recimo, pomišljate kad čujete riječ *lakomica*? Zacijelo na lakomu ženu, što je u redu, ali nije ni izdaleka dovoljno. Pogledajmo što piše u Šonjinu (»neutralnom« općem rječniku hrvatskoga standardnog jezika)! *Lakomica*, 1. lakoma žena, gramzivica, 2. vrsta žlijeba, 3. drvena posuda kroz koju se ulijeva vino ili tekućina u bačvu; točir, tratur, lijevak. A u Jakšićevu: 1. drveni čep za bačvu, vranj, zatvarač, 2. koritašce za pretakanje pića, 3. veći drveni četvrtast lijevak na bačvi, 4. prozorčić, okno, 5. otvor na krovu, rupa na sjeniku ili tavanu, 6. mlinska daska, 7. žlijeb u dasci. Opisom bogatije, razrađenije, obavjesnije.

Ili *sačućunjiti se*. Priznajem, riječ nije ni u mojem aktivnom ni u pasivnom rječniku. Pošteno rečeno, tu riječ ne znam. Martin mi ju je otkrio. Znači šćućuriti se, čučati, skriti se, skloniti se, zavući se.

Neke riječi iz rječnika dopunjujem i značenjima koja znam. Dobar je primjer za to riječ *kusnica*. U Jakšićevu rječniku opisuje se kao pseće okupljalište, skup. No ona znači i nešto drugo: pseću kućicu, ledenu, jer je uvijek vani, na hladnom, pa se značenje onda prenijelo i na svaku negrijanu prostoriju (kaže se *hladno k'o u kusnici*, što se očito ne odnosi na okupljalište pasa na otvorenom, nego na njihovu nastambu).

Primjer proširenja značenja vezujem i uz glagol *zarozati*. U rječniku piše da to znači naborati, nabrati, zasukati, zavrnuti, zadignuti nogavice ili rukave, što, dakako, sve stoji. Ali imam potvrdu iz današnjega osječkog govora da *zarozati (se)* znači i oronuti, zapustiti se; kad se kuća ili bilo što u

njoj (akvarij, kuhinjski elementi podni i zidni, prozori, drvenina, keramičke pločice i sl.) uneredi, zamaže, uprlja, kad to treba očistiti, kaže se da se sve zarozalo, da je sve zarozano. (Zraka sunca koja mi pada na stol pokazuje mi da je zarozana i moja soba i da hitno moram pozvati spremačicu.)

Žao mi je što u rječniku nisam našla tipične slavonske plesove (kola) *kukunješće* i *tandoru*, jer sam sigurna da i Martin Jakšić znao onu: »Ja sam mala, ali znam / kukunješće da igram«. Sigurna sam da bi nam on mogao reći i više o tom plesu, samo da ga se sjetio. No zato su *inđipoti* (vražićak, vragolan, nemirko, nestaško, zločko, mangup, nevaljalac, obješenjak, derle, derište, balavac, balavander) uredno u rječniku, što mi je drago. Tim sam se riječima i sama bavila, osjećajući da im nisam uspjela doprijeti do dubine korijena, pa u takvim slučajevima očekujem pomoć od onih znalaca koji po tim idiomima plivaju kao ribe u vodi. A Martin Jakšić je, kao izvorni govornik, uistinu pravi znalac *riči slavonskih* (i ne samo njih). U rječniku je i vrlo iscrpan popis literature, koji može izvrsno poslužiti znanstvenicima »svake fele«. No ne samo njima. Jer ovaj je rječnik namijenjen vrlo širokoj publici – od đaka, seljaka, do znanstvenika. Neka vas taj obuhvat ne čudi. Nekoć su čitali i đaci i seljaci (za znanstvenike taj je zahtjev alfa i omega).

I još nešto što upada u oči čim primite rječnik u ruke. Na naslovnici velikim bijelim slovima ističe se Dominović. On je izdavač. Autor Martin Jakšić ne ističe se nikako. Ni prvi ni zadnji slučaj da autor ispada zadnja rupa na svirali. No Martinu Jakšiću, u poznim godinama života, bilo je važnije da primi u ruke svoje djelo nego da se vrišti s naslovnice. Hvala Bogu, Martine, da je Vaše djelo ugledalo svjetlo dana, a Vi svoje djelo. Svesrdno ga preporučujem cjelokupnoj javnosti, ne samo usko lingvističkoj. Jer u njemu je toliko slojeva da će na svoje doći i folkloristi, i etnolozi, i kulturolozi; čim ga uzmete u ruke, zaplovit ćete jednim našim dragim vremeplovom, koji s pojačanim iseljavanjem upravo s područja koja su Jakšiću ishodište postaje još vredniji. Slavonci, Baranjci i Srijemci, kad pođete put Irske, Norveške i tko zna kamo, ponesite sa sobom i Martinov rječnik i bit ćete okruženi precima koje ste ostavili u starom kraju.

PRILOZI

